ما شاء الله لا قوة الا بالله

الحمد لله والمنة کہ درین زمان

بفضل ایزد منان کتاب لاجواب مطالب [illegible]

پندنامہ

شیخ فریدالدین عطار

علیہ الرحمۃ

بفرمائش

جے ایس سنت سنگھ پبلشرز و تاجران کتب لاہور

اندرون لوہاری دروازہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد بیحد مر خدائے پاک را
آنکہ ایماں داد مشتِ خاک را

آنکہ در آدم دمید او روح را
داد از طوفاں نجات او نوح را

آنکہ فرماں کرد قہرش باد را
تا سزائے کرد قوم عاد را

آنکہ لطفِ خویش را اظہار کرد
بر خلیلش نار را گلزار کرد

آں خداوندے کہ ہنگام سحر
کرد قوم لوط را زیر و زبر

سوئے او خصمے کہ تیر انداختہ
پشہ کارش کفایت ساختہ

آنکہ اعدا را بدریا در کشید
ناقہ را از سنگ خارا بر کشید

چوں عنایت قادر قیوم کرد
در کفِ داؤد آہن موم کرد

با سلیماں داد ملک سروری
شد مطیع خاتمش دیو و پری

از تن صابر کرماں قوت داد
ہم زیونس لقمہ با حوت داد

آں یکے را ارہ بر سر میکشد
دیگرے را تاج بر سر مینہد

اوست سلطاں ہر چہ خواہد آں کند
عالمے را در دمے ویراں کند

ہست سلطانی مسلم مر ورا
نیست کس را زہرہ چون و چرا

آں یکے را گنج و نعمت میدہد
دیگرے را رنج و زحمت میدہد

آن یکے را از رد و صد ہمیان دہد ۔ دیگرے در حسرت نان جان دہد

آن یکے بر تخت با صد عز و ناز ۔ دیگرے کردہ دہان از فاقہ باز

آن یکے پوشیدہ سنجاب و سمور ۔ دیگرے خفتہ برہنہ در تنور

آن یکے بر بستر کمخاب و شخ ۔ دیگرے بر خاک خواری بستہ یخ

طرفة العینی جہان برہم زند ۔ کس نمے آرد کہ آنجا دم زند

آنکہ با مرغ ہوا ماہی دہد ۔ بندگان را دولت و شاہی دہد

اے پدر فرزند پیدا او کند ۔ طفل را در مہد گویا او کند

مردۂ صد سالہ را حی مے کند ۔ این بجز حق دیگرے کے میکند

صانعی کز طین سلاطین میکند ۔ نجم را رجم شیاطین میکند

از زمین خشک رویاند گیاہ ۔ آسمان را بے ستون دارد نگاہ

ہیچکس در ملک او انباز نے ۔ قول او را لحن نے آواز نے

نعت سید المرسلین صلے اللہ علیہ وسلم

بعد ازین گویم کہ نعت مصطفے ۔ آنکہ عالم یافت از نورش صفا

سید الکونین ختم المرسلین ۔ آخر آمد بود فخر الاولین

آنکہ آمد نہ فلک معراج او ۔ انبیاء و اولیاء محتاج او

شد وجودش رحمت للعالمین ۔ مسجد او شد ہمہ روئے زمین

صد ہزاران رحمت جان آفرین ۔ بر وے و بر آل پاک طاہرین

آنکہ شد یارش ابوبکر و عمرؓ
از سر انگشت او شق شد قمر

آں یکے اورا رفیق غار بود
واں دگر لشکر کش ابرار بود

صاحبش بودند عثمان و علیؓ
بہر او گشتند در عالم ولی

آں یکے کانِ حیا و حلم بود
واں دگر بابِ مدینہ علم بود

آں رسول اللہ کہ خیر الناس بود
عم پاکش حمزہؓ و عباسؓ بود

ہر دم از ما درود و صد سلام
بر رسولؐ و آل و اصحابش تمام

در فضیلت آئمہ دین مجتہدین

آں امامانے کہ کردند اجتہاد
رحمتِ حق بر روان جملہ باد

ابو حنیفہؒ بود امام باصفا
آں سراج امتانِ مصطفےٰ

باد فضل حق قرینِ جان او
شاد باد ا روح شاگردانِ او

صاحبش بویوسف قاضی شدہ
دو محمدؐ ذو المنن رضی شدہ

شافعیؒ ادریسؒ و مالکؒ باز فر
یافت زیشاں دین احمد زیب و فر

احمد حنبلؒ کہ بود او مرد حق
در ہمہ چیز از ہمہ بردہ سبق

روح شاں در صد رحمت شاد باد
قصر دین از علم شاں آباد باد

مناجات بجناب مجیب الدعوات

پادشاہا جرم ما را در گذار
ما گنہگاریم تو آمرز گار

تو نکو کاری و ما بد کردہ ایم
جرم بے اندازہ بیحد کردہ ایم

سالہا در بندِ عصیان گشتہ ایم
آخر از کردہ پشیماں گشتہ ایم

دایما در فسقِ عصیاں ماندہ ایم
ہمقرینِ نفس و شیطاں ماندہ ایم

روز و شب اندر معاصی بودہ ایم
غافل از امر و نواہی بودہ ایم

بے گنہ نگذشت بر ما ساعتے
با حضورِ دل نہ کردم طاعتے

بر در آمد بندۂ بگریختہ
آبروئے خود بعصیاں ریختہ

مغفرت دارم امید از لطفِ تو
زانکہ خود فرمودۂ لاتقنطوا

بحرِ الطافِ تو بے پایاں بود
نا امید از رحمتت شیطاں بود

نفس و شیطاں زد کریما راہِ من
رحمتت باشد شفاعت خواہِ من

چشم دارم کز گنہ پاکم کنی
پیش ازاں کاندر لحد خاکم کنی

اندراں دم کز بدن جانم بری
از جہاں با نورِ ایمانم بری

در بیانِ مخالفتِ نفسِ امارہ

عاقل آں باشد کہ او شاکر بود
واں کہ او بر نفسِ خود قادر بود

ہر کہ خشمِ خود فرو خورد اے جواں
باشد او از رستگارانِ جہاں

آں بود ابلہ ترینِ مرداں
کز پئے نفس و ہوا باشد دواں

راہ گہی چند ار رود آں تاریک را
خواہد آمد زیر بارِ لنگ آخر خرا

گرچہ درویشی بود سخت اے پسر
ہم ز درویشی نباشد خوب تر

ہر کہ او را نفسِ توسن رام شد
از خردمنداں نیکو نام شد

بر مرادِ نفس تا گردی اسیر　صبر بگزین و قناعت پیشہ گیر

در ریاضت نفس بد را گوشمال　تا نیفزاید ترا اندر وبال

ہر کہ خواہد تا سلامت ماند او　از جمیعِ خلق رو گرداند او

ہر دماں را سر بسر در خواب داں　گشت بیدار آنکہ او رست از جہاں

آنکہ رنجاند ترا عذرش پذیر　تا بیابی مغفرت بر وے مگیر

حق ندارد دوست خلق آزار را　نیست این خصلت یکے دیندار را

از ستم ہر کو دلے را ریش کرد　آں جراحت بر وجودِ خویش کرد

آنکہ در ایذائے دل آزاری بود　در عقوبت کار او زاری بود

اے پسر قصدِ دل آزاری مکن　از خدائے خویش بیزاری مکن

خاطرِ کس را مرنجاں اے پسر　ورنہ خوردی زخم بر جان و جگر

نام مردم جز بہ نیکوئی مبر　گر ہمے خواہی کہ گردی معتبر

قوتِ نیکی نداری بد مکن　بر وجودِ خود ستم بیحد مکن

رو زبان از غیبت مردم ببند　تا نہ بینی دست و پائے خود زبند

ہر کہ از غیبت زبانش بستہ نیست　آنچناں کس از عقوبت رستہ نیست

۶ در بیان فوائد خاموشی

اے برادر گر تو ہستی حق طلب　جز بفرمانِ خدا مکشا تو لب

گر خبر داری ز حیّ لایموت　بر دہان خود بنہ مہر سکوت

اے پسر پند و نصیحت گوش کن / گر نجاتِ بایدت خاموش کن

ہر کرا گفتار بسیارش بود / دل درونِ سینہ بیمارش بود

عاقلاں را پیشہ خاموشی بود / پیشۂ جاہل فراموشی بود

خاموشی از کذب و غیبت واجب ست / اہلِ ست آں کو بہ گفتن رغبت ست

اے برادر جز ثنائے حق مگو / قول خود را از برائے دق مگو

ہر کہ در بندِ عبارت می شود / ہر چہ دارد جملہ غارت میشود

دل زپر گفتن بمیرد در بدن / گرچہ گفتارش بود دُرِّ عدن

آنکہ سعی اندر فصاحت میکند / چہرۂ دل را جراحت میکند

رو زباں را در دہاں محبوس دار / وز خلایق خویش را مایوس دار

ہر کہ او بر عیب خود بینا شود / روح او را قوتے پیدا شود

۷

در بیان عمل خالص

ہر کہ باشد اہلِ ایماں اے عزیز / پاک دارد چار چیز از چار چیز

اشہد اوّل تو دل را پاک دار / خویشتن را بعد ازاں مومن شمار

پاک دار از کذب و از غیبت زباں / تا کہ ایمانت نیفتد در زیان

پاک گر داری عمل را از ریا / شمعِ ایمانت ترا باشد ضیا

چوں شکم را پاک داری از حرام / مرد ایماں دار باشی والسلام

ہر کہ دارد ایں صفت باشد شریف / ورنہ دارد دارد ایمانِ ضعیف

هر که باطن از حرامش پاک نیست
روح او را ره سوی افلاک نیست
چون نباشد پاک اعمال از ریا
هست بے حاصل چو نقش بوریا
هر کرا اندر عمل اخلاص نیست
در جهاں از بندگان خاص نیست
هر که کارش از برائے حق بود
کار او پیوسته با رونق بود

در سیرت ملوک

چار خصلت اے برادر در جهاں
پادشاهاں را همے داد زیاں
پادشاه چوں پر ملا خنداں بود
بیگماں در هیبتش نقصاں بود
باز صحبت داشتن با هر فقیر
پادشاهاں را همے سازد حقیر
باز ناں بسیار گر خلوت کند
خویشتن را شاه بے هیبت کند
هر کرا فر جهاں داری بود
میل او سوئے کم آزاری بود
عدل باید پادشاهاں را و داد
تا ز عدلش عالمے گردند شاد
گر کند آهنگ ظلمے پادشاه
سو نکند مرورا گنج و سپاه
باز ناں شاهی که در خلوت نشست
دور نبود گر رود ملکش ز دست
چونکه عادل باشد و میموں لقا
باشد اندر مملکت نعمه را بقا
چوں کند سلطاں کرم با لشکری
بهر او بازند صد جاں سر سری

در بیان حسن خلق

چار چیز آمد بزرگی را دلیل
هر که ایں دارد بود مرد جلیل

علم را اعزاز کردن بے حساب
خلق را دادن جواب با صواب

ہر کہ دارد دانش و عقل و تمیز
اہل علم و حلم را دارد عزیز

دیگر آں باشد کہ جوید وصل دوست
زانکہ از دشمن حذر کردن نکوست

اے برادر گر خرد داری تمام
نرم و شیریں گوئے با مردم کلام

ہر کہ باشد تلخ گوئی و ترش روئی
دوستاں از وے بگردانند روئے

ہر کہ از دشمن نہ باشد پُر حذر
عاقبت بیند از و رنج و ضرر

درمیان دوستاں مسرور باش
گر خبر داری از دشمن دور باش

در جواب خود عدو را راہ مدہ
از برائے آنکہ دشمن دور بہ

با محباں باش دایم ہمنشیں
تا توانی روئے اعدا را مبیں

اے پسر تدبیر رہ را توشہ کن
پس حدیث این و آں یکگوشہ کن

در بیان مہلکات

ع ۱۰

چار چیزست اے برادر پُر خطر
تا توانی باش زنہار پُر حذر

قرب سلطان ست الفت با بداں
رغبت دنیا و صحبت با زناں

قرب سلطان آتش سوزاں بود
با بداں الفت ہلاک جاں بود

زہر دارد در دروں دنیا چو مار
گرچہ بیرون ظاہرش نقش و نگار

می نماید خوب و زیبا در نظر
لیک از زہرش بود جاں را خطر

زہر این مار منقش قاتل است
باشد از وے دور ہر کو عاقل است

همچو طفلان منگر اندر سرخ و زرد
چون زنان مغرور رنگ و بو مگرد

زال دنیا چون عروس آراسته است
در دو روزی شوی دیگر خواسته است

مقبل آن مردی که شد زین جفت طاق
پشت بر وی کرد و دادش سه طلاق

لب به پیش شوی خندان می‌کند
پس هلاکش از زخم دندان میکند

باب ۱۱ — در بیان اهل سعادت

شد دلیل نیک بختی چار چیز
هر که این چارش بود باشد عزیز

اصل پاک آمد دلیل نیک بخت
نیست بد اصلی سزای تاج و تخت

نیک بختان را بود رای صواب
آنکه بد را نیست باشد در عذاب

هر که ایمن از عذاب حق بود
نیست مومن کافر مطلق بود

عمر دنیا هر روزی بیش نیست
غافل است آنکس که پیش اندیش نیست

ترک لذات جهان باید گرفت
واین همه چند لال باید گرفت

در پی لذات نفسانی مباش
دوستدار عالم فانی مباش

نیست حاصل رنج دنیا ثروت
عاقبت چون ملک بباید رفت

از تنت چون جان روان خواهد شدن
خاک اندر استخوان خواهد شدن

مر ترا از دادن جان چاره نیست
رهبرت جز نقش آثار نیست

باب ۱۲ — در بیان سبب عاقبت

عاقبت را گر تو خواهی ای عزیز
پس تو ایمن باشی در چار چیز

ایمنی و نعمت اندر خاندان
تندرستی و فراغت بعد از آن

چونکه با نعمت امانی باشدت
عاقبت را زو نشانی باشدت

با دل فارغ چو باشی تندرست
دیگر از دنیا نباید هیچ جست

بر میاور تا توانی کام نفس
تا نیفتی ای پسر در دام نفس

زیر پا آور هوای نفس را
کم بده ده بهره های نفس را

نفس و شیطان می‌پسندد اژدها
تا نیندازند اندر چه ترا

نفس را سرکوب و دایم خوار دار
تا توانی دورش از مردار دار

نفس بد را هر که پرورش میکند
ورگنه کردن دلیرش میکند

حلق خود را دور دار از هر مزه
تا نیفتی در بلا و در بزه

ز آب و نان تا لب شکم را پر مساز
همچو حیوان بهر خود را خور مساز

روز کم خور گرچه صایم نیستی
پر مخور آخر بهایم نیستی

آنچه در خوابی همه شب تا بروز
هر گور خود چراغی بر فروز

خواب و خور جز پیشهٔ انعام نیست
خفتگان را بهره از انعام نیست

ای پسر بسیار خواری خفت خیز
گر خبر داری ز خود بگسلت خیز

دل درین دنیای دون بستن خطاست
دامن از وی گر تو پیچیدی رواست

آنچه دل بندی بدنیای دنی
چون نه جاوید و رفتنی بودنی

تا بهر خود را مهیا ای فقیر
تا نگردد بالعنت پر منیر

طالب ہر صورتے زیبا مباش
در ہوائے اطلس و دیبا مباش

از ہوا بگذر خدا را بندہ شو
زندگی مے بایدت در ژندہ شو

خرقۂ پشمینہ را بر دوش کن
شربتے از نامرادی نوش کن

ایچہ در بر مے کنی پشمینہ را
پاک ساز از کینہ اوّل سینہ را

گر ہمیخواہی نصیب از آخرت
رو بدر کن جامہائے فاخرت

بے تکلف باش و آرائش مجو
ترکِ راحت گیر و آسایش مجو

در برت گو کسوتِ نیکو مباش
زیر پہلو جامہ خوبت گو مباش

ہمچو صوفی در لباسِ صوف باش
در صفتہائے خدا موصوف باش

مردِ حق را بود دنیا سود نیست
ہرگزش اندیشۂ نابود نیست

مرد راہ را بوریا قالین بود
زانکہ خشتش عاقبت بالیں بود

در بیان تواضع و صحبت درویشاں

گر ترا عقلست با دانش قرین
باش درویش و بدرویشاں نشیں

ہمنشینی جز بدرویشاں مکن
تا توانی غیبتِ ایشاں مکن

حُبِّ درویشاں کلیدِ جنت ست
دشمنِ ایشاں سزائے لعنت ست

پوششِ درویش غیر از دلق نیست
در پئے کام و ہوائے خلق نیست

مرد تا ننہد بفرقِ نفس پاے
رہ کجا یابد بدرگاہِ خداے

مرد راہ در بندِ قصر و باغ نیست
در دل او غیر درد و داغ نیست

گر عمارت را بری بر آسمان — عاقبت زیر زمیں گردی نہاں

گرچہ رستم شوکت و زورت بود — جائے چوں بہرام در گورت بود

اے پسر از آخرت غافل مباش — با متاعِ ایں جہاں غافل مباش

در بلیاتِ جہاں صبار باش — گاہِ نعمت شاکرِ جبار باش

۱۴ در بیان دلائل شقاوت

چار چیز آثارِ بدبختی بود — کاہلی و جاہلی سختی بود

بیکسی و ناکسی ہر چار شد — بشمتِ پدر ایں ہمہ آثار شد

آنکہ در بندِ عبادت میشود — بیشک از اہلِ سعادت میشود

ہر ہوائے خود قدم ہر کو نہاد — کے تو اند کرد بر نفسک جہاد

ہر کہ سازد در جہاں با خواب و خور — در قیامت باشدش ز آتش گذر

رو بگرداں از مراد و آرزوئے — پس بدرگاہِ خدامے آرزوئے

کامرانی سر بناکامی کشد — مرد رہ خط در نکو نامی کشد

امر و نہی حق چہ داری اے ولید — پس مرو دُنبالہ نفسِ پلید

ہر کہ ترکِ کامرانی مے کند — بر خلافش زندگانی مے کند

امر و نہی حق ز قرآں گوشدار — جائے شادی نیست دنیا ہوشدار

۱۵ در بیان ریاضت

گر ہمے خواہی کہ گردی سر بلند — اے پسر بر خود در راحت بہ بند

هر که بر بست او در راحت تمام / باز شد بر وے در دار السلام

غیر حق را هر که خواند اے پسر / نیست در عالم ازو گمراه تر

اے برادر ترکِ عز و جاه کن / خویش را شایستهٔ درگاه کن

عز و جاهت سر به پستی مے کند / مر ترا بر تن پرستی مے کشد

خوار گردد هر که باشد جاه جوے / اے برادر قرب آں درگاه جوے

نفس ور ترکِ هوا مسکین بود / گوشمالِ نفسِ ناداں ایں بود

چوں دلت از یاد حق ایمن بود / نفسک اماره کے ساکن بود

هر که او را تکیه بر صانع بود / در جهاں با لقمهٔ قانع بود

اکتفا بر رزقِ هر روزه کن / گر نداری از خدا دریوزه کن

۱۶ در بیانِ مجاهداتِ نفس

نفس نتواں کشت الا با سه چیز / چوں بگویم یاد گیرش اے عزیز

خنجر خاموشی و شمشیر جوع / نیزهٔ تنهائی و ترکِ هجوع

هر کرا بود مرتب ایں سلاح / نفسِ او هرگز نیابد باصلاح

چوں که دل بے یاد الٰهت بود / دیو ملعوں یار و همراهت بود

اهلِ دنیا را چو زر سیم آیدش / لقمه هائے چرب و شیریں بایدش

هر که او در بندِ سیم و زر بود / در عقوبت عاقبت مضطر بود

هر که بهر آخرت نازش بود / از خدا تشریف بسیارش بود

مالِ دنیا خاکساران را دہند / عاقبت پرہیزگاران را دہند

ہست شیطان اے برادر دشمنت / غل آتش خواہد اندر گردنت

مدبری کو رو بدنیا آورد / بہرہ کے از عالمِ عقبے برد

اے پسر با یادِ حق مشغول باش / در خلائق دور ہمچو غول باش

۱۷ در بیان فقر

فقر خود را پیش کس پیدا مکن / محنتِ امروز را فردا مکن

مر ترا آنکس کہ فردا جان دہد / غم مخور آخر کہ آب و ناں دہد

تا بکے چوں مور باشی دانہ کش / گر تو مردی فاقہ را مردانہ کش

بر توکل گر بود فردِ ز بیت / حق دہد مانندِ مرغاں روزیت

از خدا شاکر بود مردِ فقیر / گر دہد توشش لبِ نانِ فطیر

خم مشو پیش توانگر ہمچو طاق / تو نگردی جفت با اہلِ نفاق

مردِ راہ را نام و ننگ از خلق نیست / نفرتش از جامہائے دلق نیست

ہر کرا ذوقِ نکو نامے بود / خاص مسمارش کہ او عامی بود

گر ترا دل فارغ از زینت بود / کے ہوائے مرکب و زینت بود

روئے دل چوں از ہوا برتافتی / بعد ازاں میداں کہ حق را یافتی

۱۸ در بیان و دریافتن حقیقت نفس امّارہ

چوں شترمرغے شناس ایں نفس را / نے کشد بار و نہ پرد بر ہوا

گر بپرسی گویدت اشتر مرم
ور نهی بارش بگوید طائرم

چون گیاهِ زهر رنگش دلکش ست
لیک طعمش تلخ و بویش ناخوش ست

گر بطاعت خوانیش سستی کند
لیک اندر معصیت چستی کند

نفس را آں به که در زنداں کنی
هرچه فرماید خلافِ آں کنی

کام نفسِ بد برآوردن خطاست
زانکه دشمن را بپروردن خطاست

نیست درمانش بجز جوع و عطش
تا که سازی رام اندر طاعتش

چو شتر در راه در آئی بارکش
بارِ طاعت بر درِ جبار کش

بار ایزد را بجاں باید کشید
ورنه همچوں سگ زباں باید کشید

هر که گردن مے کشد زیں بارها
باشد از نفریں برو انبارها

چوں شتر مرغ آنکه از بارش گریخت
از گلستانِ جنانش پر بریخت

هر که بارش را تحمل مے کند
در جهاں جانش تجمل مے کند

کردهٔ بارِ امانت را قبول
از کشیدن پس نباید شد ملول

روز اول خود فضولی کردهٔ
واں فضولی از جهولی کردهٔ

جهد کن اے پسر غافل مباش
چوں بلی گفتی بتن تنبل مباش

هر که اندر طاعتش کسلاں بود
حاصلش گمراهی و خذلاں بود

وقت طاعت تیز رو چوں باد باش
در همه کارِ جهاں آزاد باش

راه پر خوف ست و دزداں در کمیں
رهبری بر تا نمانے در زمیں

منزلت دور است و بارت بس گران / توشۂ کن پس ممان از دیگران
هر که در ره از گران باران بود / هر دمش از دیده خون باران بود
لاشۂ داری سبک کن بار خویش / ورنه در ره سخت بینی کار خویش
چیست بارت جیفۂ دنیائے دون / گر پئے آن گشتۂ خوار و زبون

۱۹ در بیان ترک خود آرائی و خود ستائی

هر چه آرائی بدست آرائے پسر / تا توانی دل بدست آرائے پسر
تا نگیری ترک عز و مال و جاه / از همه بر سر نیابی چون کلاه
نیست مردی خویش را آراستن / قصد جان کردم آنکه او آراستن
نیست بر تن بهتر از تقوی لباس / در تکلف مرد را نبود آساس
هر که او در بند آرایش بود / در جهان فرزند آسایش بود
عاقبت جز نامرادی نبودش / بهره از عیش و شادی نبودش
خود ستائی پیشۂ شیطان بود / هر که خود را گم زند مرد آن بود
گفت شیطان من ز آدم بهترم / تا قیامت گشت ملعون لاجرم
از تواضع خاک مردم می شود / وز نار از سرکشی گم مے شود
رانده شد ابلیس از متکبری / گشت مقبل آدم از مستغفری
شد عزیز آدم چو استغفار کرد / خوار شد شیطان چو استکبار کرد
دانه چو پست افتد زبر دستش کنند / خوشه چون سر بر کشد پستش کنند

ع ۲۰ در بیان آثار ابلہان

چار چیز آمد نشانِ ابلہے
با تو گویم تا بیابی آگہے

عیب خود را بد نہ بیند در جہان
باشد اندر جستنِ عیب کسان

تخم بخل اندر دلِ خود کاشتن
آنکہ امید سخاوت داشتن

ہر کہ خلق از خلق او خشنود نیست
ہیچ قدرش بر درِ معبود نیست

ہر کہ او را پیشہ بدخوئے بود
کار او پیوستہ بد روئے بود

خوئے بد در تن بلائے جاں بود
مردم بدخو نہ از انساں بود

بخل شاخے از درخت دوزخ ست
واں سخا یک از سگان مسلخ ست

روئے جنت را نہ بیند بخیل
پشہ افتادہ در زیر پائے پیل

باش از بخل و بخیلاں بر کراں
تا نباشی از شمار ابلہان

ع ۲۱ در بیان عافیت

از بلا تا رستہ گردی ای عزیز
باز باید داشتن دست از دو چیز

رو بشو دست از نفس و دنیا و دردار
تا بلا ہا را نباشد با تو کار

گر بحرص و آز گردی مبتلا
با تو رو آرد ز ہر سو صد بلا

آنکہ نبود ہیچ نقدش درمیاں
ہر کجا باشد بود اندر اماں

نفس و دنیا را رہا کن اے پسر
تا رہی از ہر بلا و ہر خطر

اے بسا کس کز پئے نفس نزار
در بلا افتاد و گشت از غم نزار

از برائے نفس مرغ نامراد　　آمده در دام صیاد اوفتاد

تا دلت آرام یابد اے پسر　　بود نابود جهان یکسان شمر

از عذاب و قهر حق ایمن مباش　　در پئے آزارِ هر مومن مباش

در بلا یاری مخواه از هیچکس　　زانکه نبود جز خدا فریادرس

هر کرا رنجانده عذرش بخواه　　تا نباشد خصم تو در عرصه گاه

گر غنا خواهد کسے از ذو المنن　　در قناعت مے توانش یافتن

در بیان عقل و عاقلان

هر کرا عقلست و دانش اے پسر　　دور باید بودنش از چار چیز

کارِ خود با ناسزا نکند رها　　هر دمی بخشد بجائے ناسزا

عقل داری میل بدکاری مکن　　زین چو بگذشتے سبکساری مکن

هر کرا از علم دل روشن بود　　در زمانه با صلاح تن بود

تا شوی پیش از همه در روزگار　　دست بر نان و نمک بگشاده دار

تا تو باشی در زمانه دادگر　　زیر دستان را نکو دار اے پسر

هر که بر پندِ خود آمد استوار　　پند او را دیگران بندند کار

هر که از گفتار خود باشد ملول　　قولِ او را دیگرے نکند قبول

هر چه باشد در شریعت ناپسند　　دور باش از وے چو هستی هوشمند

تا صواب کار بینی سر بسر　　بر مرادِ خود مکن کار اے پسر

(۲۰) در بیان رستگاری

ہست بیشک رستگاری در سہ چیز / با تو گویم یاد گیرش اے عزیز

زاں یکے ترس است از ذوالجلال / دویم آمد جستن قوتِ حلال

سومی رفتن بود بر راہِ راست / رستگار است آنکہ ایں خصلت وراست

گر تواضع پیش گیری اے جواں / دوست دارندت ہمہ خلق جہاں

سر مکن در پیش دنیادار پست / ور کنی بیشک دو دینت ز دست

ہر کہ او از حرص دنیادار شد / بیگماں از وے خدا بیزار شد

بہر زر مستائے دنیادار را / تا چہ خواہی کرد ایں مردار را

مردگانند اغنیائے روزگار / اے پسر با مردگاں صحبت مدار

مال و زر بسیار بدست آوردہ گیر / بعد ازاں در گور حسرت بردہ گیر

(۲۱) در بیان فضیلت ذکر

باش دایم اے پسر در یادِ حق / گر خبر داری ز عدل و دادِ حق

زندہ دار از ذکرِ صبح و شام را / در تغافل مگذراں ایام را

یادِ حق آمد غذا ایں روح را / مرہم آمد ایں دلِ مجروح را

یادِ حق گر مونسِ جانت بود / کے ہوائے کاخ و ایوانت بود

گر زمانی غافل از رحماں شوی / اندر آندم ہمدمِ شیطاں شوی

رو تو ذکرِ خدا بسیار گوے / تا بیابی در دو عالم آبروے

ذکر را اخلاص می باید نخست ذکر بے اخلاص کے باشد درست
ذکر بر سہ وجہ باشد بیخلاف تو ندانی این سخن را از گزاف
عاماں را نبود بجز ذکرِ زباں ذکر خاصاں باشد از دل بیگماں
ذکر خاص الخاص ذکر سر بود ہر کہ ذاکر نیست او خاسر بود
ذکر بے تعظیم گفتن بدعت ست اندراں یک شرط دیگر حرمت ست
ہست مر ہر عضو را ذکرِ دگر ہفت عضوا ہست ذاکر اے پسر
ذکر چشم از خوفِ حق بگریستن باز در آیاتِ او نگریستن
بارے ہر حاجت آمد ذکر دست ذکر پا خویشاں زیارت کردن ست
استماع قولِ رحماں ذکر گوش تا توانی روز و شب در ذکر کوش
اشتیاق حق بود ذکرِ دلت نوش تا این ذکر گردد حاصلت
آنکہ از جہل ست دایم در گناہ کی حلاوت یابد از ذکرِ الہ
خواندنِ قرآں بود ذکرِ لساں ہر کرا این نیست ہست از مفلساں
شکر نعمتہائے حق میکن مدام تا کند حق بر تو نعمتہائے تمام
حمد خالق بر زباں دار اے پسر عمر تا بر باد ندہی سر بسر
لب مجنباں جز بذکرِ کردگار زانکہ پاکاں را ہمیں بودست کار

(۵) در بیان اصل چہار چیز

بر ہمہ کس نیک باشد چار چیز با تو گویم یاد گیرش ای عزیز

اوّل آں باشد کہ باشی دادگر
ہم زعقل خویش باشی باخبر

باشکیبائی تقرب کردن ست
حرمت مردم بجا آوردن ست

در بیان خصلت ذمیمہ

چار چیز دیگر اے نیکو سرشت
ہست از جملہ خلایق نیک زشت

زاں چہار اوّل حسد کینی بود
زاں چو بگذشتی عجب و خود بینی بود

خشم را دیگر فرو ناخوردن ست
خصلت چہارم بخیلے کردن ست

اے پسر کم گرد گرد ایں خصال
از برائے آنکہ زشت ست ایں فعال

غل و غش بگذار و چوں زر پاک شو
پیش از انکہ خاک گردی خاک شو

حرص بگذار و قناعت پیشہ کن
آخر از مردن یکے اندیشہ کن

با محبّاں باش دایم ہمنشیں
تا توانی روئے اعدا را مبیں

در بیان سعادت و نصیحت

بر سعادت چار چیز آمد دلیل
شرح ایں ہر چار بشنو اے خلیل

از سعادت ہر کرا باشد نشاں
باشد اوّل تدبیرہا با دوستاں

ہر کرا باشد سعادت رہنمائے
صبر دارد از جفائے ناسزائے

ہر کرا بخت و سعادت گشت یار
در جہاں باشد بدشمن سازگار

گر تو خود نا رہوار اگشتہ
داں کہ از اہل سعادت گشتہ

گر بود با دوستاں تدبیر تو
یار باشد دولت شبگیر تو

از سر خود هر که کاری میکند — بخت و دولت زو فراری میکند

دشمن خود را نباید زد بتر — گر توانی گشت اورا با شکر

تا توانی جور نا اہلاں مکش — گر ہمے خواہی کہ یابی عیش خوش

چوں ترا آید مقامی ساز گار — بر نه بندی رخت ز انجا زینهار

در نصیحت آنکه نپذیرد سخن — با چناں کس پند خود ضائع مکن

خوئے بد را نیک کردن مشکلست — جهد کردن بهر او لا حاصلست

بنده را گر نیست در کارے رضا — کے تواند باز گرداند قضا

هر که او ستیزه با سلطاں کند — کار خود را سر بسر ویراں کند

هر که او باغی شود از بادشاه — روز او چوں تیره شب گردد تباه

در بیان علامات مدبراں

چار چیز آمد نشان مدبری — باد گیرش گر تو روشن خاطری

مدبری باشد بابله مشورت — پس بجاہل دادن سیم و زرت

هر که پند دوستاں نکند قبول — در حقیقت مدبرست آں بو الفضول

هر که از دنیا نگیرد عبرتے — هست از آں مدبر جهاں را نفرتے

مشورت هر کس که با ابله کند — دیو ملعونش سبک گمراه کند

آنکه مال و زر دهد با جاهلاں — آنچناں کس کے بود از مقبلاں

زر چو جاهل را همے آید بکف — مے کند اسراف و بسازد تلف

نشنود از دوست مدبر پند را — وز جهالت بگسلد پیوند را
عبرتے گیر از زمانه اے جواں — تا نباشی از شمارِ مدبراں
هر کرا از عقل آگاهی بود — نزدِ او کے اوبار گمراهی بود

در بیان آنکه چهار چیز را حقیر نباید شمرد

چار چیز آمد بزرگ و معتبر — مے نباید خورد لیکن در نظر
زاں یکے خصم ست دیگر آتش ست — باز بیماری کزو دل ناخوش ست
هر که چشمش [illegible] باشد حقیر — از بلائے او کند روزے نفیر
ذره آتش چو شد افروخته — بینی از وے عالمے را سوخته
علم گر اندک بود خوارش مدار — زانکه دارد علم قدرِ بے شمار
رنج اندک را بکن غمخوارگی — ورنه بینی عجز در بیچارگی
درد سر را گر نجوید کس علاج — خوف آں باشد که برگردد مزاج
باش از قولِ مخالف پر حذر — پیش ازاں کز پا درآئی اے پسر
آتش اندک تواں کشتن بآب — وائے آں ساعت که گیرد التهاب

در مذمت خشم و غضب

اے پسر هر کس که دارد چار چیز — چار دیگر هم شود موجود نیز
عاقبت رسوائی آید از لجاج — خشم را کند پشیمانی علاج
بیگماں از کبر خیزد دشمنی — حاصل آید خواری از کاهل تنی

چوں بجوئی درمیاں پیدا شود — بندہ از شوخی او رسوا شود

خشم خود را چونکہ راند جاہلی — جز پشیمانیش نبود حاصلی

ہر کہ گشت از کبر بالا گردنش — دوستاں گردند آخر دشمنش

کاہلی را ہر کہ سازد پیشۂ — آید از خواری بپایش تیشۂ

خشم خود را گر فرو نخورد کسے — عاقبت بیند پشیمانی بسے

ہر کہ او افتادہ تن پرور است — نیست آدم کمتر از گاو خر است

در بیان بے ثباتی چہار چیز پرہیز ازان

چار چیز اے خواجہ کم دارد بقا — گوش دار اے مومن نیکو لقا

جور سلطاں را بقا کمتر بود — پس عتاب اصدقا کمتر بود

دیگر آں مہرے کہ بینی از زناں — بے بقا چوں صحبت ناجنس داں

با رعیت چوں کند سلطاں ستم — مرورا باشد بقا در ملک کم

گر ترا از دوستاں آید عتاب — کم بقا باشد چو خط بر روئے آب

چوں بناجنساں نشیند آدمی — کمترک بیند از ایشاں ہمدمی

زاغ چوں فارغ ز بوئے گل بود — نفرتش از صحبت بلبل بود

صحبت ناجنس جاں کاہے بود — جملہ را ایں حال آگاہے بود

چوں ترا ناجنس آید در نظر — اے پسر چوں باد از وے در گذر

گرچہ باشد زن زمانے مہرباں — چوں کم آید بہرہ نگشاید زباں

در بیان آنکه چهار چیز از چهار چیز کمال مے یابد

چار چیز از چار دیگر شد تمام — چوں شنیدی یاد میداری غلام

دانش مرد از خرد گیرد کمال — از عمل و نیت نیستی باجمال

دینت از پرهیز کامل مے شود — نعمت از شکر شامل مے شود

هست دانش را کمالات از خرد — بے عمل را اهل دیں کس نشمرد

شکر نعمت را کمالے میدهد — غافلاں را گوشمالی مے دهد

شکر ناکردن زوال نعمت ست — بهرهٔ شاکر کمال نعمت ست

علم را بے عقل نتواں کار بست — پیش بے عقلاں نمیباید نشست

بے خرد دانش وبال ست اے پسر — علم مغز و عقل بال ست اے پسر

هر که علمے دارد و نتواں براں — از طریق عقل باشد بر کراں

در بیان آنکه باز گردانیدن آں محال ست

چار چیز ست آنکه بعد از رفتنش — از محالات ست باز آوردنش

چوں حدیثے رفت ناگه بر زباں — یا که تیری جست ناگه از کماں

باز چوں آرد حدیث گفته را — کس نگرداند قضائے رفته را

باز کے گردد چو تیر انداختی — همچنیں عمرت که ضایع ساختی

هر که بے اندیشه گفتارش بود — پس ندامتهائے بسیارش بود

تا نگفتی مے توانی گفتنش — چوں بگفتی کے تواں نهفتنش

در بیان غنیمت دانستن عمر

عمر را میداں غنیمت ہر نفس — چوں رود دیگر نیاید باز پس
ہیچکس از خود قضا را رد نکرد — ہر کہ راضی با قضا شد بد نکرد
ہر کہ میخواہد کہ باشد در اماں — مہر می باید نہادن بر زباں
مے سزد گر عمر را داری عزیز — چوں رود پیشش نخواہی دید نیز

در بیان خموشی و سخاوت

حاصل آید چار چیز از چار چیز — یاد گیر این نکتہ از من اے عزیز
خاموشی را ہر کہ سازد پیشہ — گردد ایمن نبودش اندیشہ
گر سلامت بایدت خاموش باش — گشت ایمن ہر کہ نیکی کرد فاش
از سخاوت مرد یابد سروری — شکر نعمت را دہا افزوں تری
ہر کہ او شد ساکت و خاموش گرد — از سلامت کسوتی بر دوش کرد
گر ہمے خواہی کہ باشی در اماں — رو نکوئی کن تو با خلق جہاں
ہر کرا عادت بود جود و کرم — در میان خلق گردد محترم
ہر کہ کارے نیک یا بد میکند — ایں ہمہ اداں کہ با خود میکند
اے برادر بندۂ معبود باش — تا توانی با سخا و جود باش
باش از بخل بخیلاں پرحذر — تا نسوزد مرترا نار سقر

در بیان چیزیکہ خواری آرد

چار چیزست بر دہ از چار چیز | نشنود این نکتہ جز اہل تمیز
ہر کہ زو صادر شود این چار کار | بیند او چار دگر بے اختیار
چوں سوال آورد گردد خوار مرد | ماند تنہا ہر کہ استخفاف کرد
ہر کہ در پایان کارے ننگرد | عاقبت روزے پشیمانی خورد
ہر کہ بکند احتیاط کارہا | بر دلش آخر نشیند بارہا
ہر کہ گشت از خوی بد ناسازگار | دوستاں بیشک کنند از وے فرار

در بیان آنچہ آدمی را شکست آرد

آدمی را چار چیز آرد شکست | با تو گویم گوش دار اے حق پرست
دشمن بسیار و وام بیشمار | حرم بیحد و عیال پُر قطار
وائے مسکینے کہ غرق دام شد | ہر دمے از غصہ خوں آشام شد
ہر کرا بسیار باشد دشمنش | خیرہ گردد ہر دو چشم روشنش
ہر کرا اطفال بسیارش بود | در زمانہ زارئی کارش بود

در بیان صحبت زناں و صبیاں

چار چیزست از خطاہا اے پسر | گوش دارش با تو گویم سر بسر
اول از زن دشمن چشم وفا | سادہ دل را ایں خطا باشد خطا
ابلہی زا ابلہ خطائے دیگرست | صحبت صبیاں از ینہا بدترست
چارمے از کار دشمن ابلہی | کے کند دشمن بغیر از دشمنی

در بیان عطاہائے حقتعالےٰ

چار چیز ست از عطاہائے کریم — با تو گویم یاد گیرش اے سلیم
فرض حق اول بجا آوردن ست — والدین از خویش راضی کردن ست
حلم دیگر چیست با شیطاں جہاد — چارمے نیکی بہ خلق نامراد

در بیان آنکہ عمر زیادہ کند

مے فزاید عمر مرد از چار چیز — این نصیحت بشنو اے جانِ عزیز
اول آوردن بگوشش آواز خوش — وانکہ دیدن جمالِ ماہ وش
سویم آمد ایمنے بر مال و جان — مے فزاید عمر مردم را ازاں
آنکہ کارش بر مرادِ دل بود — در بقا افزونیش حاصل بود

در بیان آنکہ عمر را بکاہد

عمر مردم را بکاہد پنج چیز — یاد دارش چوں شنیدی اے عزیز
شد یکے زاں پنج در پیری نیاز — پس غریبی وانکہے رنج و زار
ہر کہ او پر مردہ اندازد نظر — عمر او بیشک بکاہد اے پسر
پنجم آمد ترس و بیم از دشمناں — عمر را اینہا ہمے دارد زیاں
ہر کہ او از دشمناں ترساں بود — کارِ او ہر لحظہ دیگرساں بود
از خدا ترس و مترس از دشمناں — کز ہمہ دارد خدایت در اماں

در بیان باعث زوال سلطنت

چار چیز آمد زوالِ پادشاہ | با تو مے گویم ولے دارش نگاہ
اوّل اندر مملکت جور امیر | دیگر آں غفلت کہ باشد در وزیر
رنج شاہ باشد خیانت در وزیر | بد بود دیگر قوتے یابد اسیر
چوں کند در ملک شہ میری ستم | پادشہ را زیں سبب باشد الم
چوں بود غافل وزیرِ بے خبر | ملک شہ از وے بود زیر و زبر
گر خلل در کاتبِ دیواں بود | عاقبت رنج دلِ سلطاں بود
گر اسیراں را شود قوت پدید | در ولایت فتنہ ہا گردد جدید
چوں صلاحت در وجود شہ بود | دستِ میراں از ستم کوتہ بود
گر نباشد واقف و دانا وزیر | پادشہ را زو بود رنج کثیر
گر ندارد شہ سیاست راہکار | ملک ویراں گردد از ہر نابکار

در بیان آنکہ آبرو بریزد

دور باش از پنج خصلت اے پسر | تا نہ ریزد آبرویت در نظر
اوّلا کم گوئی با مردم دروغ | زانکہ گردی از دروغت بے فروغ
ہر کہ استیزہ کند با مہتراں | آبروئے خود بریزد بیگماں
پیش مردم ہر کرا نبود ادب | گر بریزد آبرو نبود عجب
از سبکساراں مباش اے نیکخو | کز سبکساری بریزد آبرو
اے پسر با مہتراں کم ستیز | ور حماقت آبروئے خود مریز

گر بعالم آبرو مے بایدت ‌ ‌ دائما خلق نکو مے بایدت

ہر کہ آہنگ سبکساری کند ‌ ‌ زابروئے خویش بیزاری کند

جز حدیث راست با مردم مگو ‌ ‌ تا نگردد آبرویت آبجوے

از حماقت واز خیانت باش دور ‌ ‌ تا بود پیوستہ در روئے تو نور

گر ہمے خواہی کہ گویدت نکو ‌ ‌ اے برادر ہیچ کس را بد مگو

تا نباشی در جہاں اندوہگیں ‌ ‌ از حسد در روزگار کس مبیں

در بیان آنکہ آبرو بیفزاید

مے فزاید آبرو از پنج چیز ‌ ‌ با تو گویم بشنو اے اہل تمیز

در سخاوت کوش گرداری غنا ‌ ‌ تا فزاید آبرویت از سخا

بردباری و وفاداری گزیں ‌ ‌ زانکہ آب روی افزاید ازیں

ہر کہ او بر خلق بخشاید ہمے ‌ ‌ بیشک آب و رو بیفزاید ہمے

چوں بکار خویش حاضر بودۂ ‌ ‌ آب و روئے خویش را افزودۂ

از سخاوت آبرو افزوں شود ‌ ‌ در بخیلی بیخود و ملعون شود

ہر کرا بر خلق بخشایش بود ‌ ‌ آب و روئے او در افزایش بود

باش دائم بردبار و باوفا ‌ ‌ تا بروئے خویش بینی صد صفا

تا بماند رازت از دشمن نہاں ‌ ‌ سر خود با دوستاں کمتر رساں

تا نگردی پیش مردم شرمسار ‌ ‌ آنچہ خود بنہادہ باشی بردار

اے برادر پردہ مردم مدر / تا ندرد پردہ ات شخص دگر

با ہوائے دل مکن زنہار کار / تا نبارد پس پشیمانیت بار

تا زبانت باشد اے خواجہ ندم / دست کوتہ دار ہر جانب مدار

قدر مردم را شناس اے محترم / تا شناسد دیگرے قدر تو ہم

ہر کرا قدرے نباشد در جہاں / زندہ مشمارش کہ ہست از مردگاں

از قناعت ہر کرا بود نشاں / کے توانگر سازدش مالِ جہاں

بر عدوئے خویش چوں یابی ظفر / عفو پیش آور ز جرمش درگذر

دائما مے باش از حق ترسکار / نیز باش از رحمتش امیدوار

با تواضع باش و خواں با ادب / صحبتِ پرہیزگاراں می طلب

بردباری جوی و بے آزارش / تا گردد در ہنر نامِ تو فاش

صبر و علم و حلم تریاق دل اند / حرص و بغض و کینہ زہر قاتل اند

ہمچو تریاق اند دانایان دہر / قاتل اند اے خواجہ ناداں چو زہر

مردم از تریاق یابد نجات / خود کسے از زہر کے یابد حیات

فخر جملہ عملہا ناں دادن ست / در برے دوستاں بکشادن ست

گرچہ دانا باشی و اہل ہنر / خویش را کمتر ز ہر ناداں شمر

در بیان علامت ناداں

شش ز خصلت مرد ناداں نشاں / صحبت صبیاں و رغبت با زناں

در بیان صفت زندگانی

تا خوشی در زندگانی اے دلیر — مرد را از خوے بد گردد پدید

آنکه نبود مرد را فعل نکو — مرده میدانش که نبود زنده او

هر که گوید عیب تو اندر حضور — مے نماید راست از ظلمت بنور

مر ترا هر کس که باشد رهنماے — شکر او مے باید آوردن بجاے

مر خردمندان عالم را شناس — خلق نیکو شرم نیکو تر لباس

حال خود را از دو کس پنهان مدار — از طبیب حاذق و دز یار غار

تا صواب کار بینی سر بسر — بر مراد خود مکن کار اے پسر

تا توانی با زنان صحبت مجوے — راز خود را نیز با ایشان مگوے

آنچه اندر شرع باشد ناپسند — گرد او هرگز مگرد اے هوشمند

هر چه را کرده است حق بر تو حرام — دور دار از خود که باشی نیکنام

چونکه روزی بر تو بخشاید خدا — دل کشاده دار و تنگی کم نما

تازه روی و خوش سخن باش اے اخی — تا بود نام تو در عالم سخی

بر مخور اندوه مرگ اے بوالهوس — چونکه وقت آید نگردد پیش و پس

دل ز غل و غش همیشه پاک دار — تا توانی کینه در سینه مدار

تکیه کم کن خواجه بر کردار خویش — دل بنه بر رحمت جبار خویش

بهترین چیزها خلق نکوست — خلق خلق نیک را دارند دوست

روفروتن باش دایم اے خلف
کاین بود آرایش اہل سلف

آنکہ باشد در کف شہوت اسیر
گرچہ آزاد ست او را بندہ گیر

گر تو بینی ناکسے را دستگاہ
حاجت خود را ازو ہرگز مخواہ

بر در ناکس قدم ہرگز مبر
ورنہ بینی ہم پسرین از وے خبر

تا توانی کار ایلہ را مساز
کار فرمایش وے کمتر نواز

در بیان احتراز از دشمنان

از دو کس پرہیز کن اے ہوشیار
تا نہ بینی نکبتے از روزگار

اول از دشمن کہ او استیزہ رد ستا
وانگہے از صحبت نادان دوست

خویش را از نزد دشمن دور دار
یار ناداں را ز خود مہجور دار

اے پسر کم گوئی با مردم درشت
ور بگوئی از تو گردانند پشت

بہترین خصلت ارادائی کراست
آنکہ داد انصاف انصافش نخواست

چوں حدیث خوب گوئی با فقیر
بہ بود ز انش کہ پوشانی حریر

خشم خوردن پیشہ برسر ورست
تلخ باشد ور شکر شیرین ترست

ہر کہ با مردم نسازد در جہاں
زندگانی تلخ دارد بیگماں

آنکہ شوخ ست و ندارد شرم نیز
وانکہ او ناپاک زادست الیعزیز

از ملامت تا نمانی در اماں
باش دایم ہمنشین زیرکاں

در بیان آنکه خواری آورد

هشت خصلت آورد خواری بروے ... با تو گویم گر همے گوئی بگوے

اول آں باشد که مانند مگس ... مرد ناخوانده شود مهمان کس

هر که او مهمان کس ناخوانده شد ... نزدِ مردم خوار و زار و رانده شد

دیگر آں باشد که نادانے بود ... کدخدائے خانهٔ مردم شود

کار کردن بر حدیثِ آں و مرد ... کز سر جهلند دایم در نبرد

هر که بنشیند زبردستِ صدور ... گر رسد خواری بروئیش نیست دور

نیست همعی را چو بر قولِ تو گوش ... صد سخن گر باشدت بجسر بپوش

حاجتِ خود را مگو با دشمناں ... زیں بتر خواری نباشد در جهاں

از فرومایه مرادِ خود مجوے ... تا نباید مر ترا خواری بروے

با زنِ کودک مکن یاری بلا ... تا نگردی خوار و زار و مبتلا

در بیان زندگانی خوش

در جهاں شش چیز مے آید بکار ... اولاً یار و طعامِ خوش گوار

خوش بود یاری موافق در جهاں ... باز مخدومی که باشد مهرباں

هر سخن کاں راست گوئی و درست ... به ز دنیا زانکه در وے نفع تست

آنچه ارزاں ست عالم در بهاش ... عقل کامل داں تو زو دلشاد باش

دشمنِ حق را نباید دوست داشت ... بازگشتِ جمله چوں آخر بدوست

عیب کس را با او مے باید نمود
زانکه نبود هیچ کسے بیخود ود

از خدا خواه آنچه خواهی اے پسر
نیست دو دست خلایق خیر و شر

بندگان را نیست ناصر جز اله
یاری از حق خواه و از غیرش مخواه

آنکه از قهر خدا ترسد بسے
بیگمان ترسند از وے هر کسے

از بدی گفتن زبان را هر که بست
کرد شیطان لعین را زیر دست

در بیان آنکه اعتماد را نشاید

کس نباید هیچ چیز از هیچ کس
یاد گیر از ناصحے اے صاحب نفس

نیست اول دوستی اندر ملوک
این سخن باور کند اهل سلوک

سفله را با مروت ننگری
هیچ بدخو را نباید مهتری

هر که بر مال کسان دارد حسد
بوی رحمت بر دماغش کے رسد

آنکه اندر بست وے گوید دروغ
نیست او را در وفاداری فروغ

در بیان نصیحت و خیر اندیشی

هر کرا سه کار عادت باشدش
در جهان بخت و سعادت باشدش

اولاً گر بیند او عیب کسان
در ملامت هیچ نگشاید زبان

هر کرا بینی براه ناصواب
مهر با هش آر تا یابی خلاص

زشتیت خود را ز مردم دور دار
بار خود بر کس میفگن زینهار

در بیان تسلیم

گر ہمے خواہی کہ باشی رستگار ‌ ‌ رخ مگرداں اے برادر از سہ کار

اولاً دیدن بود حکم قضا ‌ ‌ بعد ازاں جستن بجان و دل رضا

چیست سیوم دور بودن از جفا ‌ ‌ ہر کہ ایں دارد بود اہل وفا

ہر کہ دارد دانش و عقل و تمیز ‌ ‌ جز براہ حق نہ بخشد چار چیز

صدقہ کاں بودہ گردد با ریا ‌ ‌ کے بود آں خیر مقبول خدا

گر عمل خالص نباشد ہمچو زر ‌ ‌ قلب را ناقد نیارد در نظر

با تو دادم ایں چنیں تعلیم را ‌ ‌ اے پسر تسلیم کن تسلیم را

تا توانگر باشی اندر روزگار ‌ ‌ نفس را از آرزوہا دور دار

در بیان کرامتہاے حق تعالے

چار چیز ست از کرامتہاے حق ‌ ‌ یاد دارش چوں ز من گیری سبق

اولاً صدق زبانست در سخن ‌ ‌ وانگہے حفظ امانت فہم کن

پس سخاوت ہست از فضل اله ‌ ‌ فضل حقداں گر نظر داری نگاہ

ہر کرا حق دادہ باشد ایں چہار ‌ ‌ باشد آنکس مومن و پرہیزگار

تا توانی دور باش از سود خوار ‌ ‌ زانکہ ہست از دشمنان کردگار

ہمچنیں مردم آنکہ بازنا کرد فاش ‌ ‌ ہمدم آں ابلہ باطل مباش

ہر کہ باشد مانع عشر و زکوٰۃ ‌ ‌ وانکہ غافل وار بگذارد صلوٰۃ

پر حذر باش از چناں کس زینہار ‌ ‌ تا نسوزد مر ترا آسیب نار

در بیان فرو خوردن خشم

لذت عمرت اگر باید بدہر — باش دایم پر حذر از خشم و قہر
چوں نگردد خلق با خوئے تو راست — گر بخوئی مردماں سازی رواست
اے برادر تکیہ بر دولت مکن — یاد دار از ناصح خود ایں سخن
سود نکند گر گریزی از قضا — ہرچہ می آید بداں میدہ رضا
زاں چہ حاصل نیست دل خورسند دار — گوش دل را جانب ایں پند دار
ہر کہ او با دوستاں یک دل بود — ہمہ مقصود دلش حاصل بود

در بیان جہان فانی

در جہاں دانی کہ باشد معتبر — آنکہ او را باک نبود از خطر
کم کند با کس وفا ایں روزگار — جور دارد نیستش با مہر کار
آنکہ با تو روز غم بود ست یار — روز شادی ہم بپرسش زینہار
روز نعمت گر تو پروا ز ہیچ کس — روز محنت باشدت فریاد رس
چوں بیابی دولتے از مستعاں — اندراں دولت بپرس از دوستاں
مرترا ہر کس کہ یار غم بود — چوں رسد شادی ہماں ہمدم بود

در بیان معرفت اللہ

معرفت حاصل کن اے جان پدر — تا بیابی از خدائے خود خبر
ہر کہ عارف شد خدائے خویش را — در فنا بیند بقائے خویش را

هر که او عارف نباشد زنده نیست
قرب حق را لایق و ارزنده نیست

هر که او را معرفت حاصل نشد
هیچ با مقصود خود واصل نشد

نفس خود را چوں تو بشناسی ولا
حقتعالی را بدانی با عطا

عارف آں باشد که باشد حق شناس
هر که عارف نیست گردد ناسپاس

هست عارف را دل پر مهر و وفا
کار عارف جمله باشد با صفا

هر که او را معرفت بخشد خدا
در دل او غیر را نیست جا

نزد عارف نیست دنیا را خطر
بلکه بر خود نیستش هرگز نظر

معرفت فانی شدن در وے بود
هر که فانی نیست عارف کے بود

عارف از دنیا و عقبے فارغ است
زانچه باشد غیر مولی فارغ ست

همت عارف لقائے حق بود
زانکه در حق فانی مطلق بود

در بیان مذمت دنیا

ما چه ماند این جهاں گویم جواب
آنکه بیند آدمی چیزے بخواب

چوں شوی بیدار از خواب ای عزیز
حاصلی نبود ز خوابت هیچ چیز

همچنین چوں زنده افتاد و مرد
هیچ چیزے از جهاں با خود نبرد

هر کرا جو دست کردار نکو
در ره عقبے بود همراه او

اینجهاں را چوں زنے داں خوب روے
خویش را آراید اندر چشم شوے

مرد را مے پرورد اندر کنار
مکر و شیوه مے نماید بیشمار

چون بیاید خفته شو را ناگهان — بیگمان سازد هلاکش آن زمان
بر تو باید ای عزیز پر هنر — گر چنین مکاره باشی پر حذر

در بیان ورع

در ورع ثابت قدم باش ای پسر — گر همی خواهی که گردی معتبر
خانهٔ دین گردد آباد از ورع — لیک می گردد خرابی از طمع
هر که از علم و ورع گیرد سبق — دور باید بودنش از یاد حق
رستگاری از ورع پیدا شود — هر که باشد بی ورع رسوا شود
با ورع هر کس که خود را کرد راست — جنبش و آرامش از بهر خداست
آنکه از حق دوستی دارد طمع — در محبت کاذبش دان بی ورع

در بیان تقوی

چیست تقوی ترک شبهات و حرام — از لباس و از شراب و از طعام
هر چه افزون است گر باشد حلال — نزد اصحاب ورع باشد وبال
چون ورع شد یار با علم و عمل — حسن اخلاص ترا ناید خلل
ناگهان ای بنده گر کردی گناه — توبه کن در حال و عذر آن بخواه
چون گناه نقد آمد اندر وجود — توبهٔ نسیه ندارد هیچ سود
بد امانت کاهلی کردن خطاست — بر امید زندگی کان بیوفاست

در بیان فوائد خدمت

تا توانی ای پسر خدمت گزین — تا شود اسپ مرادت زیر زین
بندهٔ چون خدمت مردان کند — خدمت او گنبد گردان کند
بهر خدمت هر که بر بندد میان — باشد از آفات دنیا در امان
هر که پیش صالحان خدمت کند — ایزدش با دولت و حرمت کند
خادمان را هست در جنت مآب — روز محشر بے حساب و بے عقاب
خادمان باشند اخوان را شفیع — جائے ایشان در جنان باشد رفیع
گرچه خادم عاصی و مفلس بود — بهتر از صد عابد ممسک بود
میدهد هر خادمے را مستعان — اجر مزد صائمان و قائمان
بهر خدمت هر که بر بندد کمر — از درخت معرفت یابد ثمر
هر که خادم شد جنانش میدهند — هم ثواب غازیانش میدهند

در بیان صدقه

تا امان باشی ز قهر کردگار — صدقه میده در نهان و آشکار
صدقه ده هر بامداد و هر پگاه — تا بلاها از تو گرداند اله
هر که او را خیر عادت میشود — بیگمان عمرش زیادت میشود
آنکه نیکی میکند در حق ناس — بهترین مردمان او را شناس
آنکه از وے هست مردم را ضرر — در میان خلق زو نبود بتر
دین ندارد هر که نبود رستگار — نیست عقل آنرا که باشد نابکار

باورع باش اے پسر گر مومنے | کافرے از قهر حق گر ایمنے
هر کرا نبود ورع ایمانش نیست | هر کرا نبود حیا احسانش نیست
توبه نبود هر کرا توفیق نیست | حق نه بیند هر کرا تحقیق نیست

در بیان تعظیم مهمان

اے برادر مهمان را نیک دار | هست مهمان از عطائے کردگار
مهمان روزی بخود مے آورد | پس گناه میزبان را مے برد
هر کرا جاں باشد دشمنش | باز دار میهمان از سکنش
اے برادر دار مهمان را عزیز | تا بیابی عزت از رحمان تو نیز
مومنے کو داشت مهمان را نکو | حق کشاید باب جنت را برو
هر کرا شد طبعش از مهمان ملول | از وے آزرده خدا و هم رسول
بنده کو خدمت مهمان کند | خویش را شایسته رحمان کند
هر که مهمان را بروئے تازه دید | از خدا الطاف بے اندازه دید
از تکلف دور باش اے میزبان | تا گرانی نبودت از میهمان
مهمان را اے پسر اعزاز کن | گر بود کافر درو در باز کن
هست مهمان از عطاهائے کریم | هر که رو پنهان شود باشد لئیم
معرفت داری گره بر زر مبند | چوں رسد مهمان بروئش در مبند
خیز و برخوان کسے مهمان مشو | چوں رسد مهمان از و پنهان مشو

هر که مهمان را گرامی میکند
گوشتی در نیک نامی میکند

هر که مهمانت شود از خاص و عام
پیش او می باید آوردن طعام

زانچه داری اندک و بیش ای پسر
بر دباید پیش درویش ای پسر

نان بده بر جایعان بهر خدای
تا دهندت در بهشت عدن جای

با تن عور آنکه بخشد جامه
حق دهد او را ز رحمت نامه

هر که ثوبی بر تن عورے دهد
در دو عالم ایزدش نوری دهد

گر براری حاجت محتاج را
بر سر از اقبال یابی تاج را

هر کرا باشد بدولت بخت یار
خیر ورزد در نهان و آشکار

ای پسر هرگز مجو نان بخیل
کم نشین در عمر بر خوان بخیل

نان ممسک جمله رنج ست و عنا
مے شود نان سخی نور و صفا

تا نه خوانندت بخوان کس مرو
دم مپیچ مردار چون کرگس مرو

چشم نیکی از خسیس دون مدار
سقف ویران را تو بر استون مدار

گر کنی خیرے تو آن از خود مبین
هرچه بینی نیک بین و بد مبین

در بیان علامت احمق

سه علامت دان که در احمق بود
اولا غافل ز یاد حق بود

گفتن بسیار عادت باشدش
کاهلی اندر عبادت باشدش

ای پسر چون احمق جاهل مباش
یکدم از یاد خدا غافل مباش

هر که او از یادِ حق غافل بود — از حماقت در رهِ باطل بود
هیچ از فرمانِ حق گردن متاب — تا نمانی روزِ محشر در عذاب
باطلی را اے پسر گردن منه — نقد مرداں را بهر کودن مده
در قضائے آسمانی دم مزن — هر کسے را بیش بین و کم مزن
دستِ خود را سوئے نامحرم مساز — جانبِ مالِ یتیماں هم مباز
تا توانی راز با همدم مگوے — گر تو باشی نیز با خود هم مگوی
تا شوی آزاد مقبول اے عزیز — بے طمع مے باش گر داری تمیز

در بیان علامت فاسق

هست فاسق را سه خصلت در نهاد — باشد اول در دلش حبِ فساد
خصلتش آزردن خلق خداست — دور دارد خویش را از راهِ راست

در بیان علامت شقی

هست ظاهر سه علامت در شقی — مے خورد دایم حرام از احمقی
بے طهارت باشد و بیگانه خیز — هم ز اهلِ علم باشد در گریز
اے پسر مگریز از اهلِ علوم — تا نسوزد مر ترا نارِ سموم
تا توانی هیچکس را بد مگو — پیش مردم عیب کس هرگز مجوی
با طهارت باش پاکی پیشه کن — واز عذاب گور نیز اندیشه کن

در بیان علامت بخیل

سہ علامت ظاہر آمد در بخیل
یا تو گویم یاد گیرش اے خلیل

اولاً از سائلاں ترساں بود
وز بلائے جوع ہم لرزاں بود

چوں رسد در راہ بخویش و آشنا
بگذرد آنجا و گوید مرحبا

نیست از مالش کسے را فائدہ
کم رسید باکس زخوانش مائدہ

در بیان قساوت قلب

سخت دل را سہ علامت یافتم
چوں بدیدم روئے زو بر تافتم

با ضعیفاں باشدش جور و ستم
ہم قناعت نبودش با بیش و کم

موعظت ہر چند گوئی بیشتر
در دل سختش نباشد کارگر

اہل دنیا را بمعنے مردہ داں
تا نباشی ہمنشیں با مردگاں

در بیان حاجت خواستن

حاجت خود را مجو از زشت روئے
آنکہ دارد روئے خوب از وے بجوی

سو مئے را با تو چوں افتاد کار
تا توانی حاجت او را بر آر

حاجت خود را جز از سلطاں مخواہ
چوں نخواہی یافتن از دریاں مخواہ

از وفات دشمناں شادی مکن
از کسے پیش کس آزادی مکن

در بیان قناعت

با قناعت ساز دایم اے پسر
گر چہ ہیچ از فقر نبود تلخ تر

ہر سحر برخیز و استغفار کن
فرصتے اکنوں کہ داری کار کن

همنشینِ خویش را غیبت مکن / غیرِ شیطاں بر کسے لعنت مکن

چوں شود هر روز در عالم پدید / از گناهاں توبه مے باید گزید

هر کرا ترسے نباشد از خدا / حق بترساند ز هر چیزے ورا

تا توانی حاجتِ مسکیں برآر / تا برارد حاجتت پروردگار

هست مالت جمله در کف عاریت / گر بماند از تو باشد زار میت

عاریت را باز مے باید سپرد / هیچ کس دیدی که زر با خود نبرد

حاصل از دنیا چه باشد اے ایں / نه گز از کرباس و سه گز از زمیں

هر چه دادی در رهِ حق آں تست / آنچه ماند از تو بلائے جان تست

هر که با اندک ز خود راضی بود / حاجتِ او را خدا قاضی بود

هست دنیا بر مثالِ قنطره / بگذار از وے گر تو داری وبره

هر که سازد بر سرِ پل خانهٔ / نیست عاقل او بود دیوانهٔ

از خدا نبود روا جستن غنا / هست مومن را غنا رنج و عنا

فقر و درویشی شفائے مومن ست / زانکه اندر وے صفائی مومن ست

مال و اولادت بمعنے دشمن اند / گرچه نزدیکِ تو چشمِ روشن اند

اِنَّمَا اَموَالُکُم را یاد گیر / مال ملکِ ایں جهاں برباد گیر

مردِ راه را بود دنیا سود نیست / هرگزش اندیشهٔ نابود نیست

هر که از صدقِ دلِ صافی بود / خرقهٔ با لقمهٔ کافی بود

ہر کہ در بندِ زیادت می شود
دور تا از اہلِ سعادت می شود

بندگان حق چو جان را باختند
اسپ ہمت تا ثریا تاختند

تا نبازی در رہِ حق ہر چہ ہست
آنچہ مے باید کجا آید بدست

در بیان نتائج سخا فرماید

در سخا کوش اے برادر در سخا
تا بیابی از لبِ بشارت رجا

باش پیوستہ جوان مردی اخی
زانکہ نبود دوزخے مردِ سخی

در بہشت مرد سخی نورِ صفاست
زانکہ در جنت قرینِ مصطفےٰ است

حق تعالےٰ در جنت نوشت
اینکہ جائے اسخیا باشد بہشت

اسخیا را با جہنم کار نیست
جان ممسک جز درون نار نیست

کار اہلِ بُخل را تلبیس دان
در جہنم ہمدمِ ابلیس دان

ہیچ ممسک نگذرد سوئے بہشت
بلکہ با او کے رسد بوئے بہشت

آنکہ مے خوانند مر او را سقر
اہل کبر و بخل را باشد مقر

اے پسر در مردمی مشہور باش
از بخیلے و ز تکبر دور باش

با سخا باش و تواضع پیشہ گیر
تا شود روئے دلت بدر منیر

در بیان کار ہائے شیطانی

چار خصلت فعلِ شیطانی بود	دانداینها هرکه حسمانی بود
عطسۂ مردم چو بگذشت از یکے	باشد آں از فعلِ شیطاں بیشکے
خون بینی نیز از شیطاں بود	آنکہ ظاہر دشمن انساں بود
خامیازکاشیطان ست و قے	اے پسر ایمن مباش از مکرِ وے

در بیان علامات منافق

دور باش اے خواجہ از اہلِ نفاق	در جہنم داں منافق را وثاق
سہ علامت در منافق ظاہر ست	تاں سبب مقہور قہر قاہر ست
وعدہ ہائے او ہمہ باشد خلاف	قول او نبود بغیر از کذب و لاف
مومناں را کم اعانت میکند	ہم امانت را خیانت میکند
نیست در وعدہ منافق را وفا	زاں نباشد در رخش نور و صفا
تا نہ پنداری منافق را امین	نیست یا دا شیر ش ز روئی یقین
از منافق اے پسر پرہیز کن	تیغ را از بہر قتالش تیز کن
با منافق ہر کہ ہمدم مے شود	منزلت او در تگ چہ میشود

در بیان علامات متقی

ستہ علامت باشد اندر متقی	کے بود نسبت تقی را با شقی

پُر حذر باش اے تقی از یار بد — تا نبینی ازو ترا در کار بد

کم رود ذکرِ دروغش بر زباں — از طریقِ کذب باشد بر کراں

از حلال و پاک ہم گیرند کام — تا نیفتد اہلِ تقوے در حرام

دربیانِ علاماتِ اہلِ جنّت

ہر کرا باشد سہ خصلت در سرشت — باشد آں کس بیشک از اہلِ بہشت

شکر در نعما و صبر اندر بلا — میدہد آئینۂ دل را جلا

ہر کہ مستغفر بود اندر گناہ — حق ز نارِ دوزخش دارد نگاہ

ہر کہ ترسد از آلہ خویشتن — خواہد او عذرِ گناہِ خویشتن

معصیت را ہر کہ پے در پے کند — ایزدش از اہلِ جنت کے کند

اے پسر دایم باستغفار باش — وز بداں و مفسداں بیزار باش

گر کنی خیری بدستِ خویش کن — خیر خود را وقفِ ہر درویش کن

یک درم کاز دست خود دہند — بہ بود زاں کز پس او صد دہند

گر بہ بخشے خود بیکے خرمائے تر — بہتر از بعد تو صد مثقالِ زر

ہر چہ بخشیدی بکن با او رجوع — گر زپا افتادۂ از دست جوع

ایں بداں ماند کہ شخصے قے کند — باز میلِ خوردنِ آں مے کند

ہا پسر گر چیز کے بخشد پدر — میرسد گر باز گیرد زاں پسر

اے پسر شادی ز مال و زر مجوے	آنچه کس را داده دیگر مجوے

دربیان آنکه در دنیا از آن خوش نباید بود

شادیے دنیا سراسر غم بود	سود او را در عقب ماتم بود
نهی لا تفرح ز قرآں گوش دار	جائے شادی نیست دنیا هوش دار
شادمانی را ندارد دوست حق	ایں سخن دارم ز استادان سبق
اے پسر با محنت و غم خوئے کن	روئے دل با جانب دلجوئی کن
گر فرح داری ز فضل حق رواست	لیک از دنیا فرح جستن خطاست
حزن و اندہ دوست قوت بندگاں	غم شود یار فرح جویندگاں
از چه موجودی بیندیش اے پسر	هر کسے دارد غم خویش اے پسر
کرد ایزد مر ترا از نیست هست	از برائے آنکه باشی حق پرست
تا تو باشی بنده معبود باش	با حیا و با سخا و جود باش

دربیان نصایح و نتایج دینی و دنیوی

خواب کم کن اوّل روز اے پسر	نفس را بد خو میاموز اے پسر
آخر روزت نکو نبود منام	پیشتر از شام خواب آمد حرام
اهل حکمت را نمے آید صواب	درمیان آفتاب و سایه خواب

اے پسر ہرگز مرو تنہا سفر — با شدت رفتن سفر تنہا خطر

دست را بر ریش زدن شوم ست شوم — استماع علم کن ز اہل علوم

شب در آئینہ نظر کردن خطاست — روز گر بینی تو روئے خود رواست

خانہ گر تنہا و تاریک بود — مونسے باید کہ نزدیک بود

دست را کم زن تو در زیر زنخ — نزد اہل علم سرد آمد چو یخ

چارپایان را چو بینی در قطار — در میان شاں نیائی زینہار

تا فزاید قدر و جاہت را خدا — روز و شب میباش دائم در دعا

تا شود عمرت زیادہ در جہاں — رو نکوئی کن نکوئی در نہاں

تا نکاہد روزیت در روزگار — معصیت کم کن بعالم زینہار

ہر کہ رو در فسق و در عصیاں کند — ایزد اندر رزق او نقصاں کند

کم شود روزی ز گفتار دروغ — در سخن کذاب را نبود فروغ

فاقہ آرد خواب بسیار اے پسر — خواب کم کن باش بیدار اے پسر

ہر کہ در شب خواب عریاں میکند — از نصیب خویش نقصاں میکند

جل عریاں ہم فقیری آورد — اندوہ بسیار ہم پیری آورد

در جنابت بد بود خوردن طعام — تا بپیوست این خبر در خاص و عام

ریزہ نان را میفگن زیر پائے — گر ہمے خواہی تو نعمت از خدائے

شب مزن جاروب ہرگز خانہ را — خاک روبہ ہم منہ در زیر در

گر بجوبی آب دهت را بنام | نعمت حق بر تو می گردد حرام
گر بچوبی کنی دندان خلال | بے نوا گردی و افتی در وبال
دست را هرگز بخاک و گل مشو | از برائے دست شستن آب جو
اے پسر بر آستان در منشین | کم شود روزی ز کردار چنین
تکیه کم کن نیز بر پهلوئے در | باش دائم از چنین خصلت بدر
در خلا جا گر طهارت مے کنی | دین خود را دان که غارت میکنی
جامه را بر تن نباید دوختن | باید از مردان ادب آموختن
گر بدامن پاک سازی روئے خویش | روزیت کم گردد اے درویش بیش
دیر ره بازار بیروں آئے زود | زانکه در رفتن نیابی هیچ سود
نیک نبود گر کشی از دم چراغ | راه مده دود چراغ اندر دماغ
کم زن اندر ریش شانه مشترک | زانکه آں خاص تو باشد خوشترک
از گدایاں پاره ہائے نان مخر | زانکه مے آرد فقیری اے پسر
دور کن از خانه تار عنکبوت | باشد اندر مایه اش نقصان قوت
خرچ را بیروں ز اندازه مکن | خشک ریش خویش را شانه مکن
دسترس گر باشدت تنگی مکن | چونکه راهوائے بره لنگی مکن

در بیان فوائد صبر

تا شوی در روزگار از صابراں
غم مکن از درد و سختی گراں

اگر ترس سازی تو رود اندر بلا
خویش را از صابراں مشمر بلا

در بلا وقتی کہ صابر نیستی
نزد اہل صدق شاکر نیستی

بے شکایت صبر تو باشد جمیل
با کسے کم کن شکایت از جلیل

گر نباشد فخر از درویشیت
کے باہل فقر باشد خویشیت

گر ہمہ جنبش بفرماں باشدت
حرمت از خدمت فراواں باشدت

بندہ از خدمت بعقبے میرسد
لیکن از حرمت بمولی میرسد

حرمت در خدمت آرام دلست
ہر کہ خدمت کرد مرد مقبل ست

گر نہ گردی اے پسر گرد خلاف
آنکہ نرسید ترا در صبر لاف

گر ہمے داری فرج را انتظار
در بلا جز صبر نبود ہیچ کار

در بیان تجرید و تفرید

گر صفائے بایدت تجرید شو
گر خبر داری ز اہل دید شو

ترک دعوی ہست تجرید اے پسر
فہم کن معنے تفرید اے پسر

اصل تجریدت وداع شہوتست
بلکہ کلی انقطاع شہوتست

گر دہی یکبار شہوت را طلاق
آں زماں گردی تو در تفرید طاق

گر تو بر داری ز غیر حق امید
آنکہ از تجرید گردی با امید

اعتمادت چوں ہمہ بر حق بود   آں مذمت تفرید جاں مطلق بود

ترک دنیا کن برائے آخرت   وز بدن برکش لباس فاخرت

گر بیابی از سعادت ایں مقام   صاحب تجرید باشی والسلام

گر ز دنیا دست شوئی بہر حق   وانگہ از تفرید گویندت سبق

رو مجرد باش و دائم مرد باش   تا بہر فرقے نشینی گرد باش

گرد کبر و عجب و خود رائے مگرد   قدر خود بشناس و ہر جائے مگرد

ہر کہ گرد کوزۂ انگشت گشت   جامہ از دوش سیاہ و زشت گشت

وانکہ با عطار میگردد قریب   او ہمے یابد ز بوئے خوش نصیب

ہمنشین صالحاں باش اے پسر   دور باش از رند و قلاش اے پسر

جانب ظالم مکن میل اے عزیز   ورکنی گردی از اں خجل اے عزیز

روز اول گیر پند اے فقیر   تا نسوزی ز آتش تیز اے فقیر

صحبت ظالم بساں آتش ست   زانکہ خلق آزار و تند و سرکش ست

از حضور صالحاں صالح شوی   ور نشینے با بداں طالح شوی

ہر کہ او با صالحاں ہمدم شود   در حریم خاص حق محرم شود

اے پسر بگذار از راہ شرع را   اصل یابی گر بگیری فرع را

از شریعت گر نہی بیروں قدم   در ضلالت افتی و رنج و الم

ہر کہ در راہ ضلالت میرود   از جہالت با بطالت میرود

حق طلب وز کار باطل دور باش
در سخا و مردمی مشهور باش

هر که نگزیند صراط مستقیم
در عذاب آخرت ماند مقیم

در ره شیطان منه گام ای اخی
تا نگردی خوار و بدنام ای اخی

هر که در راه حقیقت سالک است
روز و شب خایف ز قهر مالک است

بر خلاف نفس کن کار ای پسر
تا نیفتی زار در نار سقر

در بیان کرامات الهی

چار چیز است از کرامتهای حق
مقبل است آنکس که گیرد این سبق

اول آن باشد که باشد راستگوی
با سخاوت باشد و هم تازه رو

بعد از آن حفظ امانت باشدش
هم نظر پاک از خیانت باشدش

هر کرا حق داده باشد این چهار
باشد آنکس مومن و پرهیزگار

در بیان آنکه دوستی را نشاید

دوست بد باشد زیانکار ای پسر
تو طمع زان دوست بردار ای پسر

هر که میگوید بدیهای تو فاش
دوست مشمارش بد و همدم مباش

دوستی هرگز مکن با باده خوار
از چنان کس خویشتن را دور دار

منعمے گر میکند ترک زکات / دور از وے باش تا داری حیات

دور شو زانکس کہ خواہد از تو سود / گر سر خود بر قدمہائے تو سود

اے پسر از سود خواراں کن حذر / خصم ایشاں شد خدائے دادگر

آنکہ از مردم ہمے گیرد ربا / زینہار او را نہ گوئی مرحبا

در بیان غمخوارئ مردم

بر سر بالین بیماراں گذر / زانکہ ہست ایں سنت خیر البشر

تا توانی تشنہ را سیراب کن / در مجالس خدمت اصحاب کن

خاطر ایتام را دریاب نیز / تا ترا پیوستہ حق دارد عزیز

چوں شود گریاں یتیمی ناگہاں / عرش حق در جنبش آید و زاں

چوں یتیمے را کسے گریاں کند / مالک اندر دوزخش بریاں کند

آنکہ خنداند یتیم خستہ را / باز یابد جنت در بستہ را

ہر کہ اسرارت کند فاش اے پسر / از چناں کس دور میباش اے پسر

در جوانی دار پیراں را عزیز / تا عزیز دیگراں باشی تو نیز

بر ضعیفاں گر بہ بخشائی رواست / کایں ز سیرتہائے خوب اولیاست

بر سر سیری مخور ہرگز طعام / تا نمیرد در بدن قلب اے غلام

علتِ مردم ز پرخوارے بود / خوردنِ پر تخمِ بیماری بود

راحتے نبود حسودِ شوم را / کاذبِ بدبخت مثلِ بوم را

ہر منافق را تو دشمن دار باش / از وی و از فعلِ او بیزار باش

توبہ بدخوئے کجا محکم بود / مر بخیلاں را مروت کم بود

تا شود دینِ تو صافی چوں زلال / باش دایم طالبِ قوتِ حلال

آنکہ باشد در پئے قوتِ حرام / در تنِ او دل ہمے میرد تمام

در بیان صلہ رحم

رو بپرسیدن بر خویشانِ خویش / تا کہ گردد مدتِ عمرِ تو بیش

ہر کہ گرداند ز خویشانِ روئے او / بیگماں نقصاں پذیرد عمرِ او

ہر کہ او ترکِ اقارب میکند / جسمِ خود قوتِ عقارب میکند

گرچہ خویشانِ تو باشند از بداں / بدتر از قطعِ رحم چیزے مداں

ہر کہ او از خویش خود بیگانہ شد / نامش از روئے بدی افسانہ شد

در بیان قنوت

چیست مردی اے پسر نیکو بداں / اولا ترسیدن از حق در نہاں

عذر خواہد مرد پیش از معصیت / باشدش طاعات بیش از معصیت

آنکه کار نیک مردان میکند — با ضعیفان لطف و احسان میکند

هر که او باشد ز مردان خدا — باشد اندر تنگدستی با سخا

ای پسر در صحبت مردان درآ — تا نظرها یابی از فضل خدا

هر که از مردان حق دارد نشان — نگذارند عیب دشمن بر زبان

خود نخواهد مرد خصمانرا هلاک — از غم ایشان شود اندوهناک

می بجوید مرد انصاف از کسی — گر رسد ظلم و جفا بر او بسی

هر که پا اندر راه مردان نهاد — کی رسد هرگز بدنبال مراد

ای پسر ترک مراد خویش گیر
وانگهی راه سلامت پیش گیر

در بیان فقر

فقر میدانی چه باشد ای پسر — با تو گویم گر نداری زان خبر

گرچه باشد بینوا در زیر دلق — خویش را منعم نماید پیش خلق

گرسنه باشد ز سیری دم زند — دوستی با دشمنان خود کند

گرچه باشد لاغر و زار و ضعیف — وقت طاعت کم نباشد از حریف

خون دل پر دارد و دست تهی — می نماید در ترازی فربهی

ای پسر خود را بدرویشان سپار — تا نگهدارد ترا پروردگار

با فقیراں ہر کہ ہمدم مے شود | در سرائے خلد محرم مے شود

در بیان انتباه از غفلت

در بلا یاری مخواہ از ہیچ کس | زانکہ نبود جز خدا فریادرس
از خدائے خویشتن غافل مباش | غافلانہ در رہِ باطل مباش
جائے گریہ است اینجا در وے مخند | چشم عبرت برگشا و لب ببند
ہمچو مور از حرص در ہر سو مرو | پند ناصح را بگوشِ جاں شنو
اے پسر کودک نہ بازی مکن | کار با شیطاں بانبازی مکن
نفس بد را ورگنہ یاری مدہ | عمر برباد از تبہ کاری مدہ
ہر کجا تہمت بود آنجا مرو | راہِ حق را ہمچو نابینا مرو
دشمنے داری ازو ایمن مباش | زیر سقفِ بے ستوں ساکن مباش
در رہِ فسق و ہوا مرکب متاز | خویشتن را سخرۂ شیطاں مساز
چوں سفر در پیش داری زاد گیر | عمر خود را سربسر برباد گیر
اے پسر اندیشہ از اغلال کن | نفس بد را از لگد پامال کن
دلنوازی سازگاری پیشہ کن | از عذاب و قہر حق اندیشہ کن

جملہ را چوں ہست بر دوزخ گذر
جائے شادی نیست با چنداں خطر

آتشے در پیش داری اے فقیر / ہیچ خوفت نیست از نار سعیر

عقبہ در راہ ست بارت بس گران / ثقلمند باشند بسعی و دیگران

وائے اندر پیش روز رستخیز / از خدا ات نیست امکان گریز

اے پسر راہِ شریعت پیش گیر / زہد و ترکِ ہوای خویش گیر

اے برادر باش در فرمانِ حق / تا بیابی جنت و رضوانِ حق

گردن از حکمِ خدا بت بر متاب / تا نمانی روزِ محشر در عذاب

تا دہندت جائے در دار السلام / با فقیران روز و شب میدہ طعام

تا بیابی در بہشتِ عدن جائے / شفقتے بنمائی با خلقِ خدائے

شاد گر داری درونِ خستہ را / باز یابی جنتِ در بستہ را

ہر کہ آرد این نصیحت را بجائے / در دو عالم رحمتش بخشد خدائے

یا الٰہی رحم کن بر ما ہمہ / عفو کن جملہ گناہِ ما ہمہ

عاجزیم و جرم ما گردہ بسے / نیست ما را غیر تو دیگر کسے

گر بخوانی ور برانی بندہ ایم / ہر چہ حکمِ تست از ان خرسندیم

رحمتِ حق باد بر جانِ کسے / کاین نصائح را بخواند او بسے

خاتمہ کتاب

رحمتے ماند لیے از ذو الجلال / بر روانِ پاکِ آں صاحب کمال